

Глуценко С. В.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено встановленню ризиків фермерів в умовах інтеграції української економіки та висвітленню пропозицій щодо шляхів їх зменшення як з боку самих підприємців, так і за участю держави.

Постановка та дослідження проблеми

Одною із сучасних тенденцій розвитку України є інтеграційні процеси в економіці, які впливають на всі сфери підприємницької діяльності, в тому числі на аграрний сектор. Відповідно до наявних тенденцій в Україні обговорюються і обираються вигоди та втрати аграрної сфери за умови інтеграції у світове господарство, ведуться дискусії про необхідність посилення або скорочення державної підтримки сільського господарства тощо [1, с. 22-25; 2, с. 13-14]. Зазначені питання висвітлюються у працях: Бураковського І., Гривківської О., Даниленко А., Дем'яненко М., Кириленко І., Ляпіна Д., Маліка М., Мессель-Веселяка В., Нів'євського О., Осташко Т., Поддєрьогіна А., Полозенка Д., Саблука П., Таран С. та ін.

Водночас, на нашу думку, замало уваги приділяється таким суб'єктам аграрного сектору, як фермерські господарства. Вони є найвразливішими учасниками ринку, оскільки, з одного боку, несуть на собі ризики як представники цього сектору, а з іншого - як представники малого бізнесу. Фермери здебільшого не володіють такими ресурсами і можливостями, як великі сільськогосподарські підприємства, не мають навичок кооперації та концентрації власних можливостей на різних стадіях виробництва і збуту продукції, а тому потребують на початкових етапах свого розвитку державної уваги та підтримки.

Враховуючи вище зазначене, актуальним для країни питанням і метою написання цієї статті є виокремлення ризиків фермерів в умовах інтеграції української економіки та пропозиції щодо шляхів їх зменшення як з боку самих підприємців, так і за участю держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

За умови інтеграційних процесів в Україні (в тому числі прагнення вступу до СОТ), а та-

кож з розвитком ринкової економіки на фермерів очікують як ризики, пов'язані із веденням власного бізнесу (мікрорівень), так і ризики скасування більшості з нинішніх форм їх державної фінансової підтримки (макрорівень).

Щодо втрат, яких можуть зазнати фермери під впливом інтеграційних процесів, можна виділити загрозу виникнення додаткового фінансового навантаження на бізнес внаслідок:

загострення цінової конкуренції на внутрішньому ринку через зменшення імпорتنих тарифів;

збільшення обсягів імпортованої продукції на внутрішньому ринку, а відтак підвищення конкуренції за якістю та асортиментом;

запровадження міжнародних стандартів і норм безпеки та якості продукції, яке вимагатиме значних витрат;

вихід на ринок нових зарубіжних компаній, що спричинить необхідність впровадження нових маркетингових стратегій, що, в свою чергу, створюватиме додаткові витрати для збереження та розширення частки вітчизняної продукції на ринку [3, с. 77-83].

Це є особливо несприятливим чинником, зважаючи на те, що фінансове забезпечення фермерів має такі характеристики:

основним джерелом їх існування і розвитку залишається власний капітал (90-95% від загального обсягу фінансових ресурсів фермерських господарств);

прибутковість не є стабільним явищем (доходи і збитки коливаються з року в рік під впливом стихійних чинників);

залишаються незадіяними ринкові джерела отримання фінансових ресурсів на власний розвиток, зокрема, коротко- і довгострокові кредити комерційних банків та інших фінансових установ, кредитна заборгованість за товари, роботи і послуги, лізингові та факторингові послуги.

Отже, без заходів державної підтримки, спрямованих на створення сприятливих умов для ве-

дення бізнесу вітчизняними фермерськими господарствами, їхні шанси у конкурентній боротьбі з іноземними виробниками будуть зовсім малі.

У свою чергу, дискусійним є питання і щодо форм наявної в Україні державної підтримки фермерів та перспектив їх подальшого існування в нинішньому вигляді й обсягах.

Зокрема, державна фінансова підтримка аграріїв в Україні протягом останніх п'яти років реалізується через такі бюджетні програми:

фінансова підтримка фермерських господарств, у тому числі через механізм мікрокредитування. Видатки за цими напрямками в 2004 р. становили 13 млн грн [6], а в 2005 р. - 27 250 млн грн [7]. За рахунок цих коштів передбачено оплатити розроблення 820 актів на відведення земельних ділянок для фермерського господарства, здійснити часткову компенсацію придбання 120 одиниць техніки, придбати 205 одиниць сільськогосподарської техніки та надати іншу підтримку фермерським господарствам, у тому числі й на зворотній основі обсягом 5750,0 тис. грн;

фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва та рослинництва. Видатки за цією бюджетною програмою в 2003 р. становили 204,5 млн [5], у 2004 - 429,5 млн [6], у 2005 р. - 689,5 млн грн [7];

часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Видатки за цією бюджетною програмою в 2002 р. становили 275,8 млн грн [4], у 2003 - 20 млн грн [5], у 2004 р. - 50 млн грн [6]. У 2005 р. було спрямовано 70 млн грн із загального фонду державного бюджету та 200 млн грн спеціального фонду державного бюджету [7] на здешевлення сільгоспвиробникам закупівлі близько 4340 одиниць складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, в тому числі - 500 зернозбиральних комбайнів, 3060 тракторів та 780 одиниць іншої техніки;

фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу, що перебувають в особливо складних кліматичних умовах та ін.

Зазначені та інші форми державної підтримки аграрних виробників в Україні є заходами прямої дії, які чинять викривлюючий вплив на торгівлю і виробництво (заходами «жовтої» скриньки). Саме такі заходи при вступі до СОТ мають бути скорочені, і це, в свою чергу, викликає неабияку занепокоєність аграріїв.

Тобто в Україні має бути вирішено питання реформування системи державної підтримки сільськогосподарства та ширшого використання заходів «зеленої» скриньки. До «зеленої» скриньки належать заходи, не спрямовані на

підтримку обсягів виробництва та цін виробників, які таким чином не порушують принципів справедливої конкуренції. У тому числі в межах «зеленої» скриньки витрати державної фінансової підтримки фермерів можуть бути спрямовані на сприяння збуту сільськогосподарської продукції, удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж) тощо [8, с. 47-48; 9, с. 53-59].

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо низку заходів макро- і мікрорівня, що сприятимуть зменшенню ризиків фермерів в умовах інтеграційних процесів розвитку української економіки.

Заходи мікрорівня (напрями організаційних змін фермерської діяльності):

оновлення виробничих потужностей, підвищення рівня ефективності та конкурентоспроможності виробництва;

використання сучасних методів управління підприємством, інформаційних ресурсів та підвищення кваліфікації працівників;

об'єднання виробників у кооперативи з метою оптимізації бізнес-діяльності та зменшення власних фінансових витрат за рахунок здешевлення виготовлення та збуту продукції;

об'єднання підприємців в асоціації з метою захисту своїх інтересів, вивчення та поширення інформації про нові ринки, вивчення світового досвіду та обміну власним щодо впровадження нових технологій, мереж збуту продукції, пошуку іноземних партнерів та ін.

Заходи макрорівня (напрями державної підтримки фермерів):

розвиток ринкової інфраструктури (транспортної, маркетингової, інформаційної) для зменшення вартості ведення бізнесу;

сприяння реалізації інноваційних проєктів фермерів;

сприяння просуванню українських товарів на світові ринки завдяки підтримки участі фермерських виробництв у міжнародних виставках, поширенню інформації про українські товари через торговельні представництва України за кордоном та Інтернет, налагодженню контактів між вітчизняними виробниками та іноземними партнерами.

Важливим напрямом, за допомогою якого держава та підприємці могли б об'єднати свої зусилля, на нашу думку, має бути **розвиток кооперативного руху серед фермерів**. При цьому держава здійснює фінансову підтримку розвитку ринкової інфраструктури (транспортної, збутової, обслуговуваної, інформаційної), а фермери, спираючись на фінансову підтримку держави, активізують свої зусилля для об'єднання в коопера-

тиви з метою оптимізації бізнес-діяльності та зменшення власних фінансових витрат за рахунок здешевлення виробництва і збуту товарів.

Саме різноманітні сільськогосподарські кооперативи є найпоширенішим і дієвим ринковим механізмом, використовуючи який зарубіжні фермери підтримують розвиток товарного виробництва в сільському господарстві й забезпечують власні економічні інтереси.

Участь фермерів у кооперативах є традиційною для країн Північної Європи, Нідерландів, Ірландії. В більшості країн континентальної Європи в кооперативи об'єднано близько 80 % усіх фермерських господарств. У США від 60 до 80% фермерських господарств є членами кооперативів. Приблизно таке саме становище в Канаді та Австралії. У Великобританії й Італії участь у кооперативах беруть близько 35-40 % усіх фермерських господарств.

У країнах ЄС фермерські кооперативи забезпечують виробництво 60 % усієї кінцевої продовольчої продукції, здійснюючи при цьому виробниче обслуговування та постачання фермерських господарств, заготівлю, переробку та збут виробленої ними сільськогосподарської продукції. У Нідерландах кооперативи здійснюють переробку та збут 80-85 % загальних по країні обсягів молока, фруктів, овочів, близько 60 % - зерна та коренеплодів цукрових буряків, понад 1/4 - м'яса птиці та свинини.

У Німеччині такі кооперативи переробляють 80% загального по країні обсягу молока, 1/4 загальних обсягів яловичини та свинини, здійснюють збут 50-55 % загальних обсягів зерна та овочів, постачають сільському господарству до 52-55 % необхідних йому засобів виробництва. У Франції кооперативна сфера діяльності охоплює переробку і збут 64-67 % загальних по країні обсягів зерна та свинини і до 50 % - молока. У США кооперативи забезпечують постачання на

ринку 30 % усієї товарної сільськогосподарської продукції, яку виробляють у країні (в тому числі 72 % усього обсягу молока, 53 цукру, 30 бавовни, 25 овочів і фруктів), та постачання сільському господарству до 1/4 усіх засобів виробництва [10, с. 143-151; 11, с. 64-68].

Дуже високий рівень розвитку сільськогосподарської кооперації в країнах Скандинавії. У Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії на кооперативи припадає до 85 % усього обсягу збуту сільськогосподарської продукції та 55-60 % загальних поставок фермерам засобів виробництва, їхні підприємства виробляють до половини всієї продукції харчової промисловості. В усіх чотирьох країнах кооперативам належать практично всі підприємства молочної та переважна частина м'ясної промисловості.

У США кооперативи постачають на ринок 30 % усієї товарної сільськогосподарської продукції, що виробляється у країні (в тому числі 72 % усього обсягу молока, 53 цукру, 30 бавовни, 25 овочів та фруктів), і забезпечують постачання сільському господарству до 1/4 усіх засобів виробництва.

Високого рівня розвитку досягли кооперативи з обслуговування фермерських господарств та надання їм різноманітних послуг У Франції та Німеччині послугами кооперативів зі спільного використання техніки регулярно користуються 20-25 % власників фермерських господарств. У багатьох країнах кооперативи забезпечують фермерські господарства електроенергією і телефонним зв'язком, консультаційно-інформаційними послугами, матеріально-технічною базою, надають послуги з обслуговування техніки та обладнання, ветеринарні послуги тощо [10, с. 143-151; 11, с. 64-68; 12] (табл. 1).

Широке поширення діяльності сільськогосподарських кооперативів пояснюється тим, що вони є вдалою формою координації великого вироб-

Таблиця 1. Питома вага кооперативів в агробізнесі економічно розвинених країн, %

Країна	маркетинг, матеріально-технічне постачання (середні значення)	Напрями діяльності кооперативу			
		молоко	м'ясо	овочі та фрукти	зерно
США	86	-	20	40	11-45
Канада	59	20-54	7-25	54	15-40
Швеція	99	79-81	60	75	75
Нідерланди	82	35	70-96	-	40-50
Німеччина	55-60	30	60	-	50-60

ництва у сфері різного виду послуг з невеликим фермерським господарством, заснованим на індивідуальній земельній власності. Кооперація приваблює фермерів і тим, що, дотримуючись добровільного рівноправного партнерства, вони повністю зберігають свою господарську самостійність, відповідальність за прийняття управлінських рішень. Кооперативи виконують функції захисту інтересів фермерів, підвищують їх конкурентоспроможність у системі ринкових зв'язків.

Крім того, в усіх розвинених країнах здійснюється державна підтримка кооперативного руху в аграрній сфері, основними напрямками якої є: надання субсидій і пільгових державних кредитів, пільгове оподаткування.

Так, наприклад, фінансування діяльності фермерських кооперативів у країнах ЄС здійснюється за рахунок власних і позичкових ресурсів, а також державних і наднаціональних субсидій, які надаються на розвиток таких пріоритетних для аграрного сектора напрямів, як: будівництво кооперативних сховищ, підприємств з переробки фермерської продукції, а також продукції, що користується великим попитом на ринку.

Зокрема, значною мірою за допомогою державних кредитів і субсидій відбувалися становлення сільськогосподарських кооперативів у Скандинавських країнах, створення електричних і телефонних кооперативів у сільських районах США, формування системи сільськогосподарського кооперативного кредиту у Франції та Японії, розвиток розгалуженої мережі кооперативів з колективного використання сільськогосподарської техніки у Франції [10, с. 164-171].

В Україні створено правові передумови роз-

витку сільськогосподарської кооперації. Прийнято закони України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV [13], «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.97 р. № 469/97-ВР, зі змінами та доповненнями [14]. Створена і діє Національна спілка сільськогосподарських кооперативів України (НССКУ), яка на добровільних засадах об'єднує по всій території України сільськогосподарські кооперативи. Однак подальша активізація діяльності кооперативного руху у фермерському середовищі потребує заходів підтримки з боку держави. Подібні дії відповідають вимогам «зеленої» скриньки, не суперечать ринковому середовищу і затосовуються в більшості розвинених зарубіжних країн. Як заходи державної фінансової підтримки розвитку кооперативного руху серед фермерів можуть застосовуватися:

фінансова допомога новостворюваним кооперативам при здійсненні організаційних витрат (оренда офісів, придбання оргтехніки, оплата консультантів тощо);

цільові довгострокові бюджетні кредити і субсидії - до 50% витрат на будівництво та ремонт виробничих і складських приміщень, придбання устаткування, транспортних засобів для новостворених і діючих кооперативів;

пільгові кредити всім кооперативам на поповнення обігових коштів тощо.

Насамкінець слід зазначити, що зміна акцентів державних регулювальних заходів та зростання підприємницької активності фермерських господарств дасть змогу вирішити питання щодо підвищення рівня їх конкурентноздатності та зниження ризиків за умов розвитку ринкового середовища й інтеграційних процесів у країні.

1. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань вступу України до СОТ.- К.: Секретаріат Президента України.- 50 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань вступу України до СОТ.- К.: Кабінет Міністрів України.- 63 с.
3. *Ляпін Д.* СОТ та малий бізнес // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: Науково-практичне видання.- К.: Український центр міжнародної інтеграції .- 2006.- С. 77-83.
4. Закон України від 20.12.2001р. № 2905-III «Про державний бюджет України на 2002 рік» // Відомості Верховної Ради України.- 2002.- № 12-13.- Ст. 92.
5. Закон України від 26.12.2002р. № 380-IV // «Про Державний бюджет України на 2003 рік» Відомості Верховної Ради України.- 2003.- № 10-11.- Ст. 86.
6. Закон України від 27.11.2003р. № 1344-IV «Про Державний бюджет України на 2004 рік» // Відомості Верховної Ради України.- 2004.- № 17-18.- Ст. 250.
7. Закон України від 23.12.2004р. № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» // Відомості Верховної Ради України.- 2005.- № 7-8.- Ст. 162.
8. *Осташко Т.* Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: Науково-практичне видання.- К.: Український центр міжнародної інтеграції.- 2006.- С. 46-52.
9. *Нів'євський О.* СОТ та сільське господарство // Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: Науково-практичне видання.-К.: Український центр міжнародної інтеграції.- 2006.- С. 53-59.
10. *Царенко О. М.* Економіка і організація приватних господарств.- Суми: Козацький вал, 2001.- 320 с.
11. Концепция развития сельскохозяйственных потребительских кооперативов.- Министерство сельского хозяйства РФ.- Москва.- 2006.- 68 с.
12. *Кругом кооперация*//Агробизнес.-2003.-№4.-www.agro-business.ru/toprinter/article/634.html
13. Закон України від 10.07.2003р. № 1087-IV «Про кооперацію» // Відомості Верховної Ради України.- 2004.-№ 5.-СТ. 35.
14. Закон України від 17.07.1997р. №4 69/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію» // Відомості Верховної Ради України.- 1997.- № 39.- Ст. 261.

S. Glushchenko

**THE DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE BUDGET SUPPORT
FOR FARMERS HOUSEHOLDS IN THE UKRAINE**

In the article have been defined the risks for farmer's labour in circumstances of Ukrainian economics integration. Also have been defined the ways of decrease those risks whether by farmers themselves or by government support